

IZUČAVANJE *TEFSIRA* U ISLAMSKIM ODGOJNO-OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA U BOSNI I HERCEGOVINI IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Abdulah HUSIĆ

UDK 28-254:37(497.6)"19"

SAŽETAK: Izučavanje tefsira u islamskim odgojno-obrazovnim institucijama u Bosni i Hercegovini ima svoju višestoljetnu tradiciju, tačnije, još od XVI. stoljeća i izgradnje prvih medresa na ovim prostorima. Bosanskohercegovačke medrese su preuzele sistem osmanskog obrazovanja pa se u njima tefsir izučavao na arapskom jeziku kroz djela istaknutih mufesira poput as-Sujutija, al-Beydawija az-Zamahšerija i an-Nasafija. Kontinuitet njegovog izučavanja zadržat će se i u XX. stoljeću. U XX. stoljeću se tefsir pored medresa izučavao i u visokoškolskim islamskim odgojno-obrazovnim ustanovama. U fokusu ovog rada izučavanje tefsira u islamskim odgojno-obrazovnim institucijama u periodu između dva svjetska rata, u kojem je provedeno nekoliko značajnih i cjelovitih reformi rada medresa. Sredinom prve polovice XX. stoljeća, pored već ustaljenih udžbenika na turskom i arapskom jeziku, počinju se izdavati udžbenici tefsira i na bosanskom jeziku.

Ključne riječi: izučavanje tefsira, islamske odgojno-obrazovne institucije u BiH, reforme medresa

Uvod

Tefsir ili tumačenje Kur'ana, kao glavnog izvora Islama, predstavlja jednu od najznačajnijih naučnih disciplina kod muslimana. Zbog toga njegovo izučavanje možemo pratiti od najranijih vremena islamske povijesti. Kada govorimo o izučavanju tefsira u islamskim odgojno-obrazovnim institucijama u BiH, pod terminom institucije mislimo na one institucije ili škole u kojima se, između ostalih temeljnih islamskih znanosti, kao obavezan predmet, izučavao *Tefsir*. Tu, prije svega, mislimo na medrese ali i na druge škole.

U periodu Osmanskog carstva u medresama su se uglavnom izučavala

tefsirska djela poznatih mufesira poput djela *Envaru-t-tenzil* od Al-Beydawija i *Kešafod Az-Zamahšerija*¹⁴ kao i *Medariku-t-tenzil ve haki-katu-t-te'vil* od An-Nasafija.

Tradicija izučavanja tefsira u ovim institucijama u Bosni i Hercegovini nastaviti će se i nakon odlaska Osmanlija i dolaska Austro-Ugarske na ove prostore. Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini zatekla četrdesetak medresa. Način na koji su ove medrese radile u toku njihove vladavine nije se u mnogo-me razlikovao od onoga u vrijeme Osmanlija, pa se tako tefsir izučavao po udžbenicima koji su se koristili u vrijeme Osmanlija.

1. Izučavanje *Tefsira* u bosanskohercegovačkim medresama između dva svjetska rata

Period nakon Prvog svjetskog rata i odlaska Austro-Ugarske Monarhije s ovih prostora, period je prestanka rada mnogih medresa. Prema izvještaju Ulema-medžlisa iz 1930. godine 22 medrese su prestale sa radom a njih 18 je nastavilo rad.²

Za razliku od ranijih perioda, u ovom periodu je došlo do nekoliko

¹ Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, 35.

² *Prvi izvještaj Ulema-medžlisa*, str. 19 – 20., Sarajevo 1930.

značajnih, uspješnih i cjelovitih reformi, prije svega Gazi Husrev-begove, a onda i svih drugih medresa. Kao što ćemo kasnije vidjeti, tim reformama se u značajnoj mjeri, popravio obrazovni život u njima.

Pred sami kraj Prvog svjetskog rata, početkom akademske 1916/17. godine Ulema-medžlis, na preporuku Druge prosvjetne ankete, otvorio je Okružnu medresu u Sarajevu, a predviđeno je da školovanje u njoj traje osam godina.³

U privremenom planu i programu po kojem je Medresa radila, na početku nije bilo predviđeno izučavanje tefsira kao nastavnog predmeta, da bi školske 1922/23. godine Okružna medresa dobila stalni nastavni plan i program, koji je u odnosu na prethodni znatno proširen u grupi stručno – teoloških predmeta (*Tefsir, Hadis, Kelam, Usuli fikh, Usulu tedris din...*), pa je tako prema ovom nastavnom planu i programu predviđeno izučavanje 26 predmeta.⁴ *Tefsir* se u Okružnoj medresi, prema ovom planu i programu, trebao izučavati u VII razredu 2 sata sedmično i u VIII razredu 3 sata sedmično.

U međuvremenu, u Sarajevu se otvara Šerijatska gimnazija i objedinjuje Gazi Hurev-begova medresa, dok Centralna vakufska direkcija, koja je finansirala Medresu, dopjeva u tešku finansijsku situaciju. Sve to će biti povod da Vakufski sabor doneše, po mnogima ishitrenu, odluku o zatvaranju Medrese krajem 1923/24. školske godine.⁵

Odlukom Ulema-medžlisa i Vakufsko-mearifskog sabora 22. decembra 1921., Gazi Husrev-begove

medrese, Kuršumlja i Hanikah, ujedinjene su u jednu medresu pod nazivom Gazi Husrev-begova medresa.⁶

U periodu između dva rata u Gazi Husrev-begovoj obavljene su četiri, a u drugim medresama tri preobrazbe sistema razredne nastave.

Prva značajna reforma u medresama dogodila se nakon održavanja Treće prosvjetne ankete 1921. godine, poslije čega je doneseno niz važnih zaključaka i odluka za daljni rad medresa.

1.1. Reforme u Gazi Husrev-begovoj medresi

Gazi Husrev-begova medresa je tako odlukom usvojenom na Trećoj prosvjetnoj anketi prešla na sistem dvostupanjske osmorazredne medrese sa Pripravnim (nižim) i Srednjim stupnjem.⁷

U augustu 1925. godine, Vakufsko-mearifski sabor na prijedlog Ulema-medžlisa usvojio je *Pravilnik Gazi Husrev-begove medrese* koji se sastojao od tri djela: opći propisi, nastavni plan i kućni red. U općim propisima se navodi da je Gazi Husrev-begova medresa viša medresa i ima tri tečaja ili stupnja: Pripravni, Srednji i Viši stupanj poznatiji kao *Alijija*.⁸ Svaki od tri tečaja je bio u četverogodišnjem trajanju. S obzirom na to da se u vrijeme donošenja Pravilnika došlo do zaključka da neće biti kandidata sa razinom srednje škole, koji bi školovanje nastavili na Višem tečaju *Alijiji*, odlučeno je da se 1926./27. školske godine otvore samo prva dva tečaja: Pripravnički i Srednji.⁹

U ovakvom sistemu obrazovanja *Tefsir* se izučavao u Srednjem i Višem tečaju – *Alijiji*. Nastavnim planom, po

kojemu je nastava izvođena na četverogodišnjem Srednjem tečaju u periodu od 1926./27. do 1929./1930. godine, predviđeno je da se *Tefsir* izučava u III i IV razredu dva časa sedmično.

U ovom periodu kao predavač *Tefsira* u Medresi radio je Ahmed-ef. Burek, koji je u periodu od 1926. do 1947. godine predavao *Tefsir* na Srednjem i Višem tečaju, a pored njega kao profesor *Tefsira* bio je i Ibrahim-ef. Imširović koji je od 1921. do 1936. godine još predavao i *kiraeti Kur'an, Hadis, Akaid, Arapski i Turski jezik*.¹⁰

Viši tečaj (*Alijija*) počeo je školske 1930./31. godine. Iako je prvobitno predviđeno da i ovaj, kao i prethodna dva (Pripravnički i Srednji) tečaja traje četiri godine, Ulema medžlis je, uz saglasnost Vakufsko-mearifskog sabora, donio odluku da školovanje na ovom tečaju umjesto četiri traje dvije godine. Od osam učenika, koliko ih je završilo Srednji tečaj, njih sedam je nastavilo na *Alijiji* koju su uspješno završili 1932. godine.¹¹ To je ujedno jedina generacija koja je pohađala ovaj tečaj Gazi Husrev-begove medrese jer je isti zatvoren. Na temelju navedene odluke Ulema-medžlisa izrađen je i skraćeni plan i program za ova dva razreda (I i II ili IX i X). Nastavnim planom je planirano da se *Tefsir* na obje godine izučava po tri časa.¹² Glavni predavač u višem tečaju je bio Ahmed ef. Burek, prvi muderis Gazi Husrev-begove medrese, koji je predavao *Tefsir, Akaid, Ahlak, Usuli fikh* i arapski jezik od 1932. do 1937. godine.¹³ Udžbenik po kojem se predavao *tefsir* je bilo djelo *Medariku-t-tenzil-ve hakikatut-te'vil* od An-Nasafija.¹⁴

prevodio i tumačio tefsir od En-Nesefija. Jedan od razloga je to što je time htio održati tradiciju izučavanja ovog tefsira u Gazi Husrev-begovoj medresi. Drugi razlog je taj što je ovaj tefsir filološki a Ahmed-ef. kao vrsni poznavatelj arapskog jezika je bio upućen na ove tefsira. A treći razlog je taj što je jedan drugi profesor, h. Mehmed Handžić u predavanjima koristio jednu drugu vrstu tefsira, fikhski tefsir, pa je Ahmed-ef. želio da na ovaj način učenici imaju uvid u tefsir Kur'ana iz više uglova.

³ *Gazi Husrev - begova medresa u Sarajevu: 450 generacija*, str.65.

⁴ Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne ustanove u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941. Godine.*, str. 319.

⁵ *Ibid*, str. 320.

⁶ *450 generacija*, str. 67.

⁷ Jusuf Mulić, *Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu (1921–1945)* (dalje *GHM*), str.23.

⁸ *450 generacija*, str. 68.

⁹ Čl. 1. *Pravilnika o Gazi Husrev-begovoj medresi iz 1925.*; u: Jusuf Mulić, *Gazi Husrev-begove medrese*, str. 27.

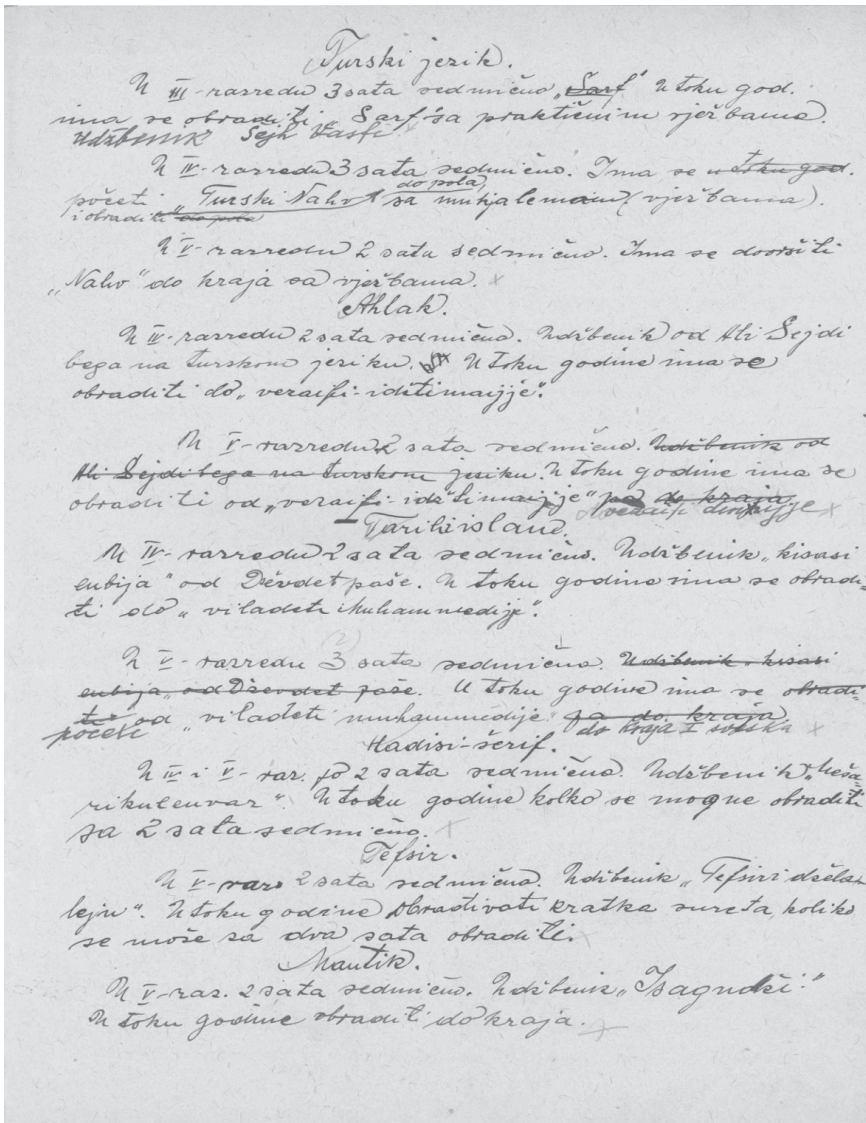
¹⁰ Kompletan spisak profesora u Medresi kao i predmeti koje su predavali u: Jusuf Mulić, *GHM*, 42. – 45.

¹¹ *Ibid*, str. 35

¹² *Arhiv Gazi Husrev-begove medrese (AGHM): Raspored nastavnih predmeta po nastavnicima za I i II razred u školskoj 1930./31. i 1931./32.*; u: Jusuf Mulić, *GHB*, str. 36.

¹³ Ahmed Kico, *Učenje i djelo Ahmeda Bureka*, str. 30.

¹⁴ Ahmed Kico u navedenom djelu navodi tri razloga zbog kojih je Ahmed ef.

NPP iz 1932. godine u kome se navodi predmet Tefsir, V razred 2 sata sedmično, Tefsir Dželalejn – kraća sureta obrađivati.¹⁵

Profesori koji su u ovom periodu predavali *Tefsir* su: Mehmed Handžić od 1931./32. do 1935./36. kada postaje profesor na Višoj islamskoj teološkoj školi; Kasim Dobrača od 1935./36. do 1944./45.; Abdulah Dervišević od 1937./38. do 1944./45.;¹⁶

Uredbom o Gazi Husrev begovoj medresi, koju je 15. 02. 1939. godine donio Ulema-medžlis u Sarajevu, predviđeno je da se nastava

organizuje na dva nivoa: Niži i Viši tečaj, svaki sa po četiri razreda i obavezanim polaganjem nižeg i višeg tečajnog ispita. U Viši tečaj su mogli preći samo oni učenici koji su Niži tečajni ispit Gazi Husrev-begove, ili neke od drugih nižih medresa u Bosni i Hercegovini, položili sa odličnim ili vrlo-dobrim uspjehom.¹⁷

Tefsir se izučavao u Višem tečaju i to dva časa u VII i VIII razredu.¹⁸

crnim mastilom. Nije kucan na mašini. Na njemu se također nalaze ispravke crvenom bojom-mastilom. Na prvoj stranici dvolisnice nalazi se tekst a na ostalim dijelovima dvolisnice se ne nalazi. Između listova dvolisnice nalaze se ispisani listovi također rukopi, ima ih 6 bez dvolisnice. Obilježen je da pripada 1932. godini.

¹⁶ Arhiv Gazi Husrev-begove medrese u

Profesor *Tefsira* za oba razreda je bio Kasim Dobrača,¹⁹ a udžbenici korišteni za ovaj predmet su: za VII razred *Uvod u hadisku i tefsirsku nauku* od Mehmeda Handžića i za VIII razred već spominjani *Medariku-tenzil ve hakikatu-t-te'vil*.²⁰

Ovakav način rada u Gazi Husrev-begovoj medresi zadržat će se do kraja školske 1941./42. godine, kada Ulema-medžlis u Sarajevu donosi odluku o ukidanju polaganja nižeg tečajnog ispita i obavezom polaganja višeg tečajnog ispita (ispita zrelosti), čime Medresa postaje jednostupanjska osmorazredna.²¹

Rješenjem Ulema medžlisa od 1933. godine u Sarajevu je otvorena Islamska ženska vjerska škola koja se tako zvala do 1938. godine, kada joj je promijenjen naziv u Ženska medresa.²² U ovom periodu medresa je radila kao jednostupanjska petorazredna i u njoj se nije izučavao *Tefsir* kao jedan od predmeta.

Reformom Ženske medrese i prelazak na osmogodišnje školovanje od početka školske 1939./40. do 1944./45. godine i prestanka rada medrese, *Tefsir* se izučavao u VII i VIII razredu dva časa sedmično. Kao profesor *Tefsira* u tom periodu radio je hfz. Ibrahim Trebinjac.

1.2. Reforme u drugim medresama

Pored Gazi Husrev-begovih medresa u ovom periodu došlo je i do značajnih reformi i u drugim medresama. Tako su reformom, koja se desila nakon održavanja Treće prosvjetne ankete 1921. godine i donošenja odluke o reformama medresa kojom su niže medrese reformirane sa sistema trirazredne ili trostupanjske nastave iz 1895. godine, na sistem jednostupanjske četverorazredne niže

Sarajevu, Upisnice; u: Jusuf Mulić, *GHM*, str. 43.

¹⁷ Uredba o Gazi Husrev-begovoj medresi, str. 1.

¹⁸ Isto, str. 5.

¹⁹ Prvi izvještaj za školsku god. 1939./40., Gazi Husrev-begova medresa, str. 2-3.

²⁰ Isto, str. 10.

²¹ Jusuf Mulić, *GHM*, str. 39.

²² Jusuf Mulić, *GHM*, str. 86.

¹⁵ Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli, fond Behram-begove medrese (dalje ATK, BMT), kutija 1., Opis slike u arhivu: NASTAVNI PLAN ZA PETORAZREDNU MEDRESU. Napisan na papiru žućkaste boje i podužeg formata. Širina papira odgovara onoj A4 formata ali dužina istog je nekonvencionalna za naše vrijeme. Duži je. Nastavni plan je ispisan na običnom papiru u rukopisu

medrese. Usvojen je i nastavni plan za jednostupanjske četverorazredne niže medrese u kojem, među 17 predmeta, nije planiran *Tefsir*, *Hadis* i *Fikh*.

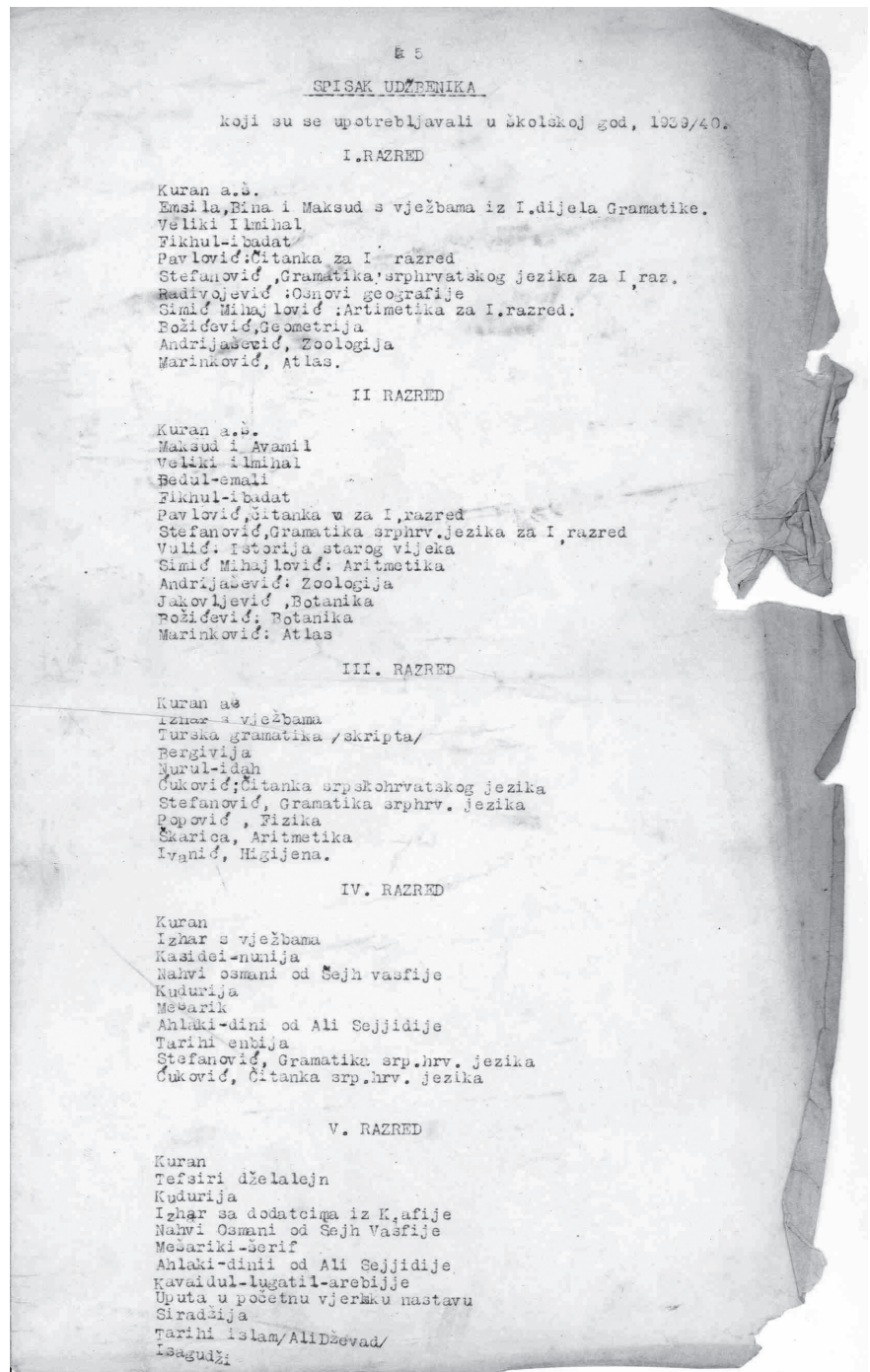
Međutim, istom odlukom Treće prosvjetne ankete, upravama medresa je ostavljena mogućnost opredjeljenja za jednostupanjsku petorazrednu medresu u kojoj bi bio povećan broj predmeta ali i ukupan broj sati za neke predmete.

Za jednostupanjsku petorazrednu medresu opredijelile su se Behram-begova medresa u Tuzli i Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku.²³ Tako je, zbog dodatne godine, u nastavnom planu za ove medrese broj časova za određene predmete proširen (*Kur'an 2*, *Akaid 1*, *Ibadat 2*, *Usuli vaz 1* i *Turski jezik 1*), te su dodani predmeti *Tefsir* i *Hadis*.²⁴

Prema novom nastavnom planu koji je bio na snazi od 1922./23. do 1928./29. školske godine novi predmeti *tefsir* i *hadis* su se izučavali u V razredu dva časa sedmično.²⁵ Iako je u narednih nekoliko godina nastavni plan doživio nekoliko izmjena, one se nisu odnosile na predmet *Tefsir*.

Odlukom Ulema-medžlisa u Sarajevu 1933. godine²⁶ izvršena je nova reforma medresa. Ovom reformom je za sve niže medrese, koje su postojale na teritoriji Ulema-medžlisa (1930. ih je bilo 18), predviđena petorazredna nastava.

U privremenom nastavnom planu za petorazrednu nastavu iz 1933. godine nije bilo *Tefsira*, da bi nakon samo godinu dana došlo do izmjena u nastavnom planu po kojima su ponovo uvedeni predmeti *Tefsir* i *Hadis*, kojih ranije nije bilo. Tako da se u nastavnom planu za školsku 1934./35. godinu ponovo u V razredu dva časa izučavao *Tefsir*.²⁷ Muderrisima je preporučeno da iz predmeta *Tefsir* koriste *Tefsiru Dželalejn* iz kojeg će obrađivati kraća sureta. (Slika 1.)

Spisak udžbenika koji su korišteni u petogodišnjim nižim medresama školske 1939./40. (iz *Tefsira Tefsiru Dželalejn*)²⁸

1.3. Niže okružne medrese

Uredbom o nižim medresama 1939. godine Ulema medžlis je donio odluku da se šest nižih medresa preobrazbom preinači u šest nižih okružnih medresa sa novim nastavnim planom i programom i

uređenjem. Prema Uredbi to su slijedeće medrese:

- Niža okružna medresa u Sarajevu (Ujedinjene Merhemica i At mejdan medrese);
- Niža okružna medresa u Tuzli (Behram-begova medresa);

²³ Jusuf Mulić, *Behrambegova medresa u Tuzli (1626.-1939.) i Niža okružna medresa u Tuzli (1939.-1949.)* str. 35.

²⁴ *Ibid*, str. 34.

²⁵ *Nastavni plan sastavljen na osnovu Zaključaka Treće prosvjetne ankete i odluke Uprava medresa*

²⁶ *Odluka Ulema medžlisa u Sarajevu br.*

921/33 donesena na sjednici 23. april 1933.

²⁷ Jusuf Mulić, *BMT*, str. 47.

²⁸ *ATK, BMT*

- Niža okružna medresa u Banja Luci (Ujedinjena medresa);
- Niža okružna medresa u Bihaću (Bihaćka medresa);
- Niža okružna medresa u Travniku (Elči Ibrahim-pašina medresa);
- Niža okružna medresa u Mostaru (Ujedinjena medresa); i
- Niža Gazi Husrev-begova ženska medresa u Sarajevu.²⁹

Prema istoj Uredbi nastava u nižim okružnim medresama se odvijala u dva tečaja: Niži četverogodišnji tečaj i Produženi dvogodišnji tečaj. *Tefsir* se predavao u Produženom

dvogodišnjem tečaju po dva časa na obje godine.

Pored Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu i sedam spomenutih nižih okružnih medresa (u Sarajevu, Tuzli, Banja Luci, Bihaću, Travnik, Mostaru i Gazi Husrev-begovoj ženskoj), u ovom periodu (između dva rata) *Tefsir* je bio zastupljen i u slijedećim, nižim (sreskim) i drugim medresama:

- Medresi Sultan Ahmeda u Zenici – od školske 1943./44. godine po jedan čas u IV i V razredu³⁰;
- Podrinjskoj medresi u Zvorniku – petorazredna medresa od

1932. godine *tefsir* se izučavao u IV i V razredu po jedan čas sedmično³¹;

- Osman-kapetanovoj u Gračanici – od reforme 1932./33. godine po jedan čas u i IV i V razredu³²;

U ovim medresama je primjenjivan Nastavni plan i program kojeg je Ulema-medžlis propisao za niže (kotarske) medrese (tabela). Ovaj nastavni plan i program nije se jednačito primjenjivao u svim nižim (kotarskim) medresama, dijelom zbog nedostatka nastavnog kadra, a dijelom zbog nedostatka materijalnih sredstava.

*Nastavni plan i program nižih (kotarskih) medresa iz 1932.*³³

R. br.	Naziv predmeta	Broj nastavnih sati po razredima				
		I	II	III	IV	V
1.	Kur'an	5	5	3	2	2
2.	Akaid (isl.dogmatika)	2	2	1	2	2
3.	Fikh (šerijatsko pravo)	5	2	4	4	5
4.	Arapski jezik	5	5	4	4	4
5.	Bosanski jezik	2	4	3	2	-
6.	Geografija	3	-	2	2	-
7.	Prirodopis	3	3	-	-	-
8.	Crtanje	2	2	-	-	-
9.	Fizičko vaspitanje	2	2	2	2	2
10.	Hemija	-	-	-	2	2
11.	Historija islama	-	-	-	2	2
12.	Fizika	-	-	-	3	3
13.	Matematika	-	3	-	2	-
14.	Husni hat	-	1	-	-	-
15.	Krasnopis	-	1	-	-	-
16.	Ahlak	-	-	2	-	3
17.	Turski jezik	2	2	2	2	2
18.	Nacionalna i opća historija	-	-	2	-	-
19.	Tefsir (tumač. Kur'ana)	-	-	-	1	1
20.	Hadis	-	-	-	1	1
21.	Feraiz	-	-	-	-	1
22.	Vaz	-	-	-	-	2
23.	Imamet	-	-	-	-	1
24.	Arapsko-bosanski jezik	-	-	-	-	2
25.	Pedagogija i metodika	-	-	-	-	2
26.	Gospodarstvo	-	-	-	-	2
27.	Domaćinstvo	-	-	-	-	2

²⁹ Uredba o nižim medresama iz 1939., str. 3-4.

³⁰ Ibrahim Babić, *Zaboravljeni zenički al-Azhar: Sultan Ahmedova medresa*, str. 72.

³¹ Bilal Hasanović, "Historijat podrinjske medrese u Zvorniku", *Zbornik radova*

islamske pedagoške akademije u Zenici br. 3., str. 113.

³² Hifzija Suljkić i Omer Hamzić, "Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderisi i učenici", *Gračanički glasnik* br. 7.

³³ Nastavni plan i program školske 1932./33. priložen uz tekst uz tekst u: Hifzija Suljkić i Omer Hamzić, "Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderisi i učenici", *Gračanički glasnik* br. 7.

Također, u ovom periodu je izučavanje *Tefsira* bilo prisutno i u Mostaru. Naime, Karadoz-begova medresa, koju je u 1570. godine podigao ugledni mostarski vakif Zaim hadži Muhamed-beg, Karabeg, prestala je sa radom 1918. godine, ali je njen muderris Ahmed ef. Karabeg u periodu od 1922. godine, pa sve do njegove smrti 1942. godine u njoj održavao katedru za *Tefsir i Hadis*. On bi držao predavanja u zimskim mjesecima, od novembra do početka aprila u večernjim satima, a slušaoci su mu bili, uglavnom, ugledni mostarski alimi.³⁴ Tako je, na neki način, tradicija podučavanja iz *Tefsira i Hadisa* u Mostaru zadržana i u ovom periodu.

2. Izučavanje Tefsira na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini između dva rata

Pored medresa *Tefsir* se predavao i u drugim odgojno-obrazovnim institucijama. Kao što smo u prethodnom poglavlju spomenuli, jedna od škola koju je Austro-Ugarska Monarhija osnovala dolaskom u Bosnu i Hercegovinu je i Šerijatsko sudačka škola u Sarajevu. Nakon što jedno vrijeme izučavanje *Tefsira* nije bilo u nastavnom planu i programu ove škole, na početku školske 1918./19. godine ponovo je u IV i V godinu uveden ovaj predmet sa dva sata sedmično. U trećoj godini prema nastavnom planu i programu izučavana je *Uputa u ilmi-t-tefsir*, a u petoj godini *Tefsir* od Neseifija.³⁵

Tako u svjedodžbi o završetku Šerijatske sudačke škole u Sarajevu dr. Omera Mušića iz 1925. godine vidimo da je među predmetima koji su izučavani i Tumačenje Kur'ana a.š., kako je navedeno.³⁶

Novi nastavni plan i program za Šerijatsku školu biće propisan 10. septembra 1930. godine od strane

Ministarstva prosvjete. Prema novom nastavnom planu u školi se izučavalo 25 predmeta na pet godina školovanja.³⁷ Za pretpostaviti je da su i udžbenici ostali isti.

Među redovnim profesorima i muderisima Šerijatsko sudačke škole spominje se Muhamed Tufo kao profesor *Tefsira i Hadisa*.³⁸ Kasnije će osnivanjem Više islamsko šerijatsko-teološke škole on biti njen profesor sve do smrti 1939. godine.

Kada je prestao sa radom Viši tečaj Gazi Husrev-begove medrese *Alijja*, a kasnije i Šerijatsko sudačka škola, 1935. godine osnovana je Viša islamska šerijatsko-teološka škola (VIŠT), a Ministarstvo prosvjete Kraljevine Jugoslavije je 30. marta 1937. godine odobrilo ovu školu koja je, kako to Uredba naglašava bila u rangu fakulteta, a čiji je zadatak da njeguje islamsku šerijatsko – teološku nauku. Profesori ovih dviju obrazovnih institucija imenovani su docentima, redovnim i vanrednim profesorima na Višoj islamskoj šerijatsko teološkoj školi. Uredbom o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi iz 1937. godine jasno su naznačeni predmeti koji će se u školi predavati. To su:

1. Islamsko obredoslovlje (*Ibadat*);
2. Šerijatsko pravo i Filozofija prava (*Fikh, Usuli fikh i Tešri*);
3. Svjetovno pravo;
4. Dogmatika (*Ilmi kelam, Akaid*);
5. Islamska moralika (*Ahlak*);
6. Istorija islama sa istorijom religija i sociologijom islamskih naroda;
7. Islamska folozofija;
8. Tumačenje Kur'ana (*Tefsir*);
9. Tradicija (*Hadis*);
10. Propovjedništvo (*Vaz*);
11. Psihologija, Logika i Metodika vjerske nastave;
12. Istočni jezici (Arapski, Turški i Perzijski jezik).³⁹

Nastavnim planom i programom je planirano da se *Tefsir* predaje na III godini 2 + 1 čas i na IV godini 3 + 2 časa. Izučavale su se slijedeće nastavne jedinice:

Na trećoj godini:

- Uvod u tefsirsku nauku;
- Etimološko značenje izraza tefsir i te'vil;
- Definicija tefsirske nauke;
- Vrijednost ove grane znanosti i način tumačenja Kur'ana;
- Kvalifikacije za tumačenje Kur'ana;
- Vrste objave;
- Kodifikacija Kur'ana;
- Kiraeti i njihova uloga u tumačenju Kur'ana;
- Prevođenje Kur'ana na strane jezike; naši prevodi i njihova naučna vrijednost;
- Tumačenje ajeta iz sure *An-Nisa*, koji se odnose na šerijatsko-pravne odredbe (naročito brak i nasljedno pravo);
- Čitanje odlomaka iz tumača Amme džuzua.

Na četvrtoj godini:

- Prvaci tefsirske nauke;
- Glavni predstavnici i karakteristika njihovih djela;
- Razlozi objave pojedinih kur'anskih odlomaka (*esbabu nuzul*);
- Derogacija i Kur'an;
- Tumačenje ajeta iz sure *Al-Begare*, koji se odnose na šerijatsko-pravne odredbe (ahlak, ibadat, porodica, brak i nasljedno pravo).⁴⁰

Shodno planu i programu studenti su izučavali tumačenje ajeta koji govore o fikhskim propisima, naročito iz sura *Al-Begara i An-Nisa*, profesor *tefsira* na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi bio čuveni alim h. Mehmed Handžić je napisao djelo *Tafsiru-l - ajati-l-abkami min sureti-n-Nisa*, a kasnije i slično djelo

³⁴ Hivzija Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Sarajevo, 1980., str. 80.; u: Alma Omanović Veladžić, "Karadoz-begova medresa u Mostaru", *Novi Muallim br. 31.*, str. 101.

³⁵ *Spomenica*, str. 35.

³⁶ Omer Nakičević, *Hfz. Omer Mušić, profesor (1903. – 1972.)*, str. 10.

³⁷ *Spomenica*, str. 35.

³⁸ Bilal Hasanović, *nav. djelo.*, str. 326.

³⁹ *Uredba o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu*, str. 9.

⁴⁰ *Privremeni nastavni plan za Višu islamsku šerijatsko – teološku školu*, str. 16-17.

koje je obuhvatalo tumačenje ajeta iz sure *Al-Begara* koje je doskora bilo neobjavljeno u rukopisima.⁴¹ Prilikom tumačenja ajeta Handžić se koristio

tefsirima najpoznatijih komentatora Kur'ana: *Ibn Arebi, Kurtubi, Alusi, Taberi, Ibn Kesir, Dželalejn, Razi, Zamašeri, Bejdarwi, Nesefi i Ševkani*.⁴²

Dekretom nove socijalističke vlade 1945. godine., Visoka islamsko-teološka škola u Sarajevu prestala je sa radom.

⁴¹ Ahmed Adilović, "Rukopis Mehmeda Handžića o tumačenju ajeta o propisima

iz sure En-Nisa", *Anali Gazi Husrev begove biblioteke XXI – XXII*, str. 211.

⁴² *Ibid*, str. 209.

Literatura

Adilović, Ahmed, "Rukopis Mehmeda Handžića o tumačenju ajeta o propisima iz sure En - Nisa", *Anali Gazi Husrev begove biblioteke XXI - XXII*
 Babić, Ibrahim, *Zaboravljeni zenički al-Azhar: Sultan Ahmedova medresa*, Zenica, 2004.
 Hasanović, Bilal, *Islamske obrazovne ustanove u BiH od 1850-1941. godine*, Sarajevo, 2008.
 Hasanović, Bilal, "Historijat Podrinjske medrese u Zvorniku", *Zbornik radova islamske pedagoške akademije u Zenici br. 3.*, 2005.

Kico, Ahmed, *Učenje i djelo Ahmeda Bureka*, Travnik, 1998.
 Mulić, Jusuf, *Gazi Husrev - begove medrese u Sarajevu (1921. - 1925)*, Sarajevo, 2012.
 Mulić, Jusuf, *Behrambegova medresa u Tuzli (1626. - 1939.) i Niža okružna medresa u Tuzli (1939. - 1949.)*, Sarajevo, 2014.
 Nakičević, Omer, *Hafiz Omer Mušić, Profesor*, Tešanj, 2012.
 Suljkić, Hifzija i Hamzić, Omer, "Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderrisi i učenici", *Gračanički glasnik br. 7 Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli*, fond Behram-begove medrese, kutije 1, 2.

450 godina Gazi Husrev-begove medrese (monografija), Gazi Husrev-begova medresa, Sarajevo, 1988.
Uredba o Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, Vakufsko-mearifski sabor, Sarajevo, 1939.
Prvi izvještaj za školsku god. 1939./40., Gazi Husrev-begova medresa, 1940.
Uredba o nižim medresama, Vakufsko-mearifski sabor, Sarajevo, 1939.
Privremeni nastavi plan za Višu islamsku šerijatsko-teološku školu, Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1940.

الموجز

دراسة تفسير القرآن الكريم في المؤسسات التربوية والتعليمية الإسلامية في البوسنة والهرسك في فترة ما بين الحربين العالميتين

عبد الله هوسيتش

بدأ تدريس تفسير القرآن الكريم في المؤسسات التربوية والتعليمية في البوسنة والهرسك منذ عدة قرون، وبالتحديد في القرن السادس عشر، مع إنشاء أول المدارس الإسلامية في هذه البقاع. وقد تبنت مدارس البوسنة والهرسك الإسلامية نظام التعليم العثماني فكانت مادة التفسير تدرس باللغة العربية من خلال دراسة أعمال مشاهير المفسرين كالسيوطي والبيضاوي والزمخشري والنسفي. واستمر تدريس مادة التفسير في القرن العشرين، ليشمل المدارس الثانوية الإسلامية ومؤسسات التعليم العالي الإسلامية. ويركز هذا البحث على تدريس تفسير القرآن الكريم في المؤسسات التربوية والتعليمية في البوسنة والهرسك في فترة ما بين الحربين العالميتين، التي شهدت عددا من الإصلاحات المهمة والشاملة في عمل المدارس الثانوية الإسلامية. وفي أواسط النصف الأول من القرن العشرين بدأ إصدار الكتب المدرسية لمادة التفسير باللغة البوسنية إلى جانب الكتب المعهودة باللغتين التركية والعربية.

الكلمات الرئيسية: تدريس التفسير، المؤسسات التربوية والتعليمية في البوسنة والهرسك، الإصلاحات في المدارس الإسلامية.

Summary

TEACHING TEFSEER IN ISLAMIC INSTITUTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Abdulah Husić

The study of *Tefseer* in Islamic educational and upbringing institutions in Bosnia and Herzegovina has centuries old tradition. It dates back to 16th century and the establishment of the first *madrassa* in this territory. The Ottoman educational system was adopted in these local *madrassas* hence the *Tefseer* was studied in Arabic language through the works of the most renowned *mufessirs* of the time, such as as-Suyuti, al-Beydawi, az-Zamakhshari and an-Nasafi. The continuity in *Tefseer* studies in this territory was preserved throughout the 20th century. In 20th century this subject was also studied at higher Islamic education institutions. In this article we focused upon the study of *Tefseer* in the period between the two World Wars. In this period a number of significant and extensive reforms of the work in *madrassas* were carried out. During the middle of the second half of the 20th century, besides standard textbooks for *madrassa*, in Arabic and Turkish languages the first textbooks for the subject of *Tefseer* were published in Bosnian language.

Key words: study of *Tefseer*, Islamic educational and upbringing institutions in B&H, reforms of *madrassas*